

KADINLIK DOLAYIMIYLA ERKEKLİK ÖZNELLİĞİ

Çağdaş Demren

Öz

Bu makalede eril öznelğin oluşumu dolayısıyla erkeklik ve kadınlık arasındaki bağlantılar ve ilişkiler incelenmiştir. Çalışma, erkekliğin toplumsal olarak inşa edildiği ve iktidar ilişkileriyle iç içe geçtiği argümanına dayanmaktadır. Erkeklik, tüm yaşam boyu süren bir süreç ve deneyim olan bir öznelik olarak ele alınmıştır. Erkeklerin inşa edilen öznellikleri çoklu ve çelişkilidir, başta eş ve "öteki kadın" olarak kadınlarla ilişkisellik içerisinde deneyimlenirler. Erkeklerin öznelliklerinin icrası onların rızasını gerektirir, fakat bazen bu karşılıklı uzlaşmaya varılamaz ve çatışma doğar. Bu, erkekler arasında öznelliklerinin farklı algılanmasına neden olur. Bu olgu Ankara-Yatıkevler Gecekondu Mahallesi bağlamında tartışılmıştır.

Anahtar Sözcükler

Erkeklik, kadınlık, öznelik, icra etme, gecekondu.

Subjectivity of Masculinity Through Femininity

Abstract

The aim of this work is to explore the interconnections and relations between masculinity and femininity through the formation of masculine subjectivity. It is based upon the argument that masculinity is socially constructed in and intertwined with relations of power. Men's constructed subjectivities are multiple and contradictory and they are experienced in relations with others mostly with women as wives and "other women". Performing these masculine subjectivities necessitate their consent, but sometimes mutual agreement cannot be reached and conflict arises. This causes different perceptions of subjectivities among men. In this work this phenomenon is discussed in the context of Yatıkevler Gecekondu District.

Key Words

Masculinity, Femininity, Subjectivity, Performativity, Gecekondu.

Giriş

Erkeklik bir kurgudur, bir yanılsama ve fantezidir ama aynı zamanda bir gerçekliktir de. Yaşama dair, yaşamsal bir fantezi. İçinde gerçekliği yaşadığımız bir fantezi dünyası, diyarı. İnsanların olmazsa olmazı, onsuz yapamadığı bir iktidar ve arzu odağı. Toplumsalın ve biyolojik olanın birbirine karıştığı, birbirinin içinde eridiği, birbirini belirlediği, birinin diğeri, diğerrinin öteki olduğu bir alan. Hava gibi soluduğumuz, hissettiğimiz, üzerimizde varlığını her an duyumsadığımız bir oluş.

Bu kadar yoğun olarak hissedilen ve yaşanan bir mevcudiyetin tanımının da yoğun ve kuvvetli bir şekilde yapılabileceği düşünülebilir. Ama onda içkin olanın yoğun ve kuvvetli olması, onun tanımının sarıh ve kolay olabileceği anlamına gelmez. Aksine erkeklik, tanımlanması oldukça zor olan bir olgudur. "Erkeklik nedir?" diye sorduğumuzda, kolayca "şudur" diyemeyiz. Gözümüzün önünden bir yaşananlar silsilesi geçer. Bu silsile içerisinden birini seçmekte zorlanırız. Bunu kendi günlük yaşam deneyimlerimden ve alan araştırmasını yaptığım Ankara - Yatıkevler¹ mahallesindeki kahvehanelerde yaptığım gözlemlerden ve sohbetlerden yola çıkarak söylüyorum. Yatıkevlerli bir erkeğe "sizce erkeklik nedir?" diye sorduğumda çoğunlukla aldığım yanıtlar

¹ 2003 yılında alan araştırmasını yaptığım mahallenin ismi ve mahallede görüştüğüm kişilerin isimleri, kimliklerin ifşa edilmemesi adına değiştirilmiştir.

“erkeklik, erkeklik işte, adı üstünde” veya “erkek olmak, adam olmak, yiğit olmak” oluyordu.

Bu yanıtlardan da anlaşılacağı üzere erkeklik süreci ve/veya kavramı, ancak kendisiyle veya kendisini tanımladığı düşünülen birtakım söylemlerle tarif edilebilir. Bu anlamlar doğrultusunda bakıldığında erkeklik oluşumunun ve kavramının belli bir muğlaklık taşıdığı söylenebilir. Fakat bu muğlaklık içerisinde net olan bir nokta vardır: Erkeklik oluşumunun ve kavramının, iktidar süreci ve kavramıyla beraber var olup birbirlerini bütünlemeleridir. Bu iki süreç birbirleri olmadan var olamazlar. Bu iktidar algılayışı, örneğin Batı toplumlarında ve Türkiye’de, erkekliğin kavramsal ve düşünsel bağlamda kadınlığın karşıtı olduğu düşünülerek yaratılır. Erkeklik ve kadınlık bu karşıtılık içerisinde birer özne olarak inşa edilirler. Bu makalede, erkeklik inşa edilen bir öznellik olarak ele alınacaktır. Bu öznelliğiyle iktidarla sıkı bir ilişki içerisinde. Bu noktada, özellikle Michel Foucault ve Judith Butler’ın düşüncelerinden yararlanacağız.

Erkeklik, Öznellik ve İktidar

Judith Butler’e (1990:vii-viii) göre iktidar, iki özne veya bir özne ve öteki arasındaki mübadeleden, ilişkiden daha fazla bir şeydir. Toplumsal cinsiyet hakkında düşünülen ikili çerçevenin üretiminde işleyen bir olgudur. Toplumsal cinsiyetin (gender), cinsiyetle (sex) örtüşmesi gerekmez, kendini onunla sınırlamaz. “Erkek”in inşası, onun bedeninden hâsıl olan bir şey değildir. Şimdiye kadar toplumsal cinsiyetin cinsiyeti yansıttığı veya onun tarafından sınırlandırıldığı örtük olarak da olsa, bir ön kabul gibi görülüyordu (Butler, 1990:6). Yani bir “erkek” ve “kadın” ikilisinden, eril bedene sahip olanların “erkek” olacağı, dişil bir bedene sahip olanların da “kadın” olacağı düşünülüyordu. Hâlbuki, toplumsal cinsiyet “kadın” ve “erkek” ikilisinden daha fazla bir şeydir, çokludur ve cinsiyetten bağımsızdır. “Erkeklik” dişil bir bedene bağlı olarak da ifade edilebilir. Butler bu noktada bir adım daha ileri gider. O, cinsiyet kavramının da aynı toplumsal cinsiyet gibi bir kültürel inşa olduğunu, bu nedenle de, ‘cinsiyetin’ çoktan bir ‘toplumsal cinsiyet’ olduğunu ileri sürer. Toplumsal cinsiyet (gender), cinsiyetin (sex) kültürel bir yorumu değildir, cinsiyetin kendisi zaten toplumsal cinsiyetlendirilmiş bir kategoridir². Diğer bir deyişle toplumsal cinsiyet, verili bir cinsiyet üzerine anlamın yazılması değildir. Cinsiyet / toplumsal cinsiyet ayrımında, “cinsiyetlendirilmiş doğa” veya “doğal cinsiyet”, kültürün üzerinde eyleyebileceği tarafsız bir yüzey olarak, kültürü önceleyen bir şekilde “söylem – öncesi” verili olduğu varsayılan bir söylemsel/ kültürel vasıta olarak kurgulanmaktaydı. Fakat Butler artık bu ayrımın ortadan kalkabileceğini söyler (1990:7).

Eril veya dişil bir bedenle doğarız. Ama bu bedenin biçimlendirilmesi içerisine doğulan kültüre özgü algılamalar vasıtasıyla olur. Bedensel farklılıklarla doğarız ama bu bedensel farklılıkların biçimlendirilmesi, yok edilmesi, derecelendirilmesi topluma, kültüre, sınıfa ve kişiye bağlı olarak değişir. Oysa bir kimseye “erkek”, “kadın” veya başka bir şey dediğiniz an onu

---

² Cinsiyet algılayışlarının göreliliği, “kadın” ve “erkek” kavramlarının her zaman ve her kültürde biyolojik cinsiyet ayrımına denk gelmediği ve bazı kültürlerde ‘cinsiyet’ ve ‘toplumsal cinsiyet’ ayrımının geçersizleşmesi üzerine odaklanan iki makale için Bkz. Moore (1993,1999).

tüm varoluşsal nitelikleriyle bu kategorinin içerisine sokuyorsunuz demektir. Burada aydınlatıcı olan Butler'ın cinsiyetin, toplumsal cinsiyeti önceleyen doğal bir süreç olmayıp, onun da toplumsal bir olgu ve kurgu olduğunu belirtmesidir.

Butler, toplum içerisinde kişilerin belirli bir “tutarlılık” ve “devamlılık” içerisinde algılanması ihtiyacından bahseder (1990:17). Bunların, o kişiliğin mantıksal ve analitik veçheleri değil, idrak edilebilirliğin toplumsal olarak kurumlaşmış ve devam ettirilen normları olduğunu söyler. ‘İdrak edilebilir’ toplumsal cinsiyetler, toplumsal cinsiyet, cinsiyet, cinsel pratik ve arzu arasındaki tutarlılık ve de devamlılık sürecinin kurulmasını ve sürdürülmesini sağlar. “Aykırılık” ve “tutarsızlık” da bunlara bakarak anlaşılır. Bu süreçte onlar dışlanan, yasaklanan veya hoş görülmeylemlerdir. Burada normatif olanı toplumsal yasalar ve algılayışlar belirler. Toplumca onaylanan veya idrak edilen kimlikler, “tutarlı” toplumsal cinsiyet normlarından oluşan bir düzen içerisinde oluşabilirler (1990:17). İktidar ancak bu “tutarlı” olarak algılanan toplumsal cinsiyetler üzerinden ve içerisinden yürütülebilir. “Tutarlı” ve istenilen kimlikler, bu toplumsal cinsiyetler doğrultusunda kurgulanan düzenleyici pratiklerle oluştururlar, onların sonucudurlar. Bu pratikler içerisinde “kadınsı” ve “eril” olan arasında bir karşıtlık kurulur ve bunlar “kadın” ve “erkek”in ifadesel özellikleri olarak anlaşılır. Bunlardan birinin diğerini zorunlu olarak arzulanacağı varsayılır. Arzu ancak varsayılan bu ikili arasında olabilecek bir olgu olarak görülür; arzu heteroseksistleştirilir. Bunların dışında oluşan diğer toplumsal cinsiyete bağlı kimlikler “sapkın” ve/veya “aykırı” olarak görülürler. Bunlar gelişimsel hatalar ve mantıksız olgular olarak görülürler (1990:17-18). İktidar, bu heteroseksist arzu üzerinden uygulanır. Erkek olan, kadın olan üzerinde bu heteroseksist arzu sayesinde bir erk kurar ve diğer toplumsal cinsiyetleri ve arzuları dışlayarak bastırır.

‘Erkek’ler, yukarıda söylenenler çerçevesinde bakacak olursak kendi içinde tutarlı, ‘farklı’ sayılan hiçbir eğilime sapmayan, belli bir kendilik bilinci dolayısıyla kurulmuş toplumsal cinsiyet ‘öznellik’lerine³ sahip, bu yüzden de kendilerinin her şeylerinin farkında olup kendilerini kontrol edebilen ‘birey’ler olarak tasavvur edilirler. Hâlbuki bu tür bir bireyselliğin dolayısıyla öznenliğin, yapılan kuramsal tartışmalarla – özellikle Foucault bu konuda öncü bir isimdir – varlığının belli bir doğal hakikati taşıdığı iyice tartışmalı hale gelmiştir. Bu nedenle ‘özne’ ve ‘öznellik’ kavramları üzerinden Aydınlanma döneminden bu yana dile getirilen kuramsal tartışmalara değinmek gerekir.

Aydınlanma düşüncesinde tüm vurgulamaların temelinde ‘birey’ söz konusu. Descartes’da birey, bir özne olarak, dünyadaki tüm deneyimin ve bilginin temeli olan bir öznenliğe ve kendilik imgesine sahiptir ve dünyaya rasyonel yetisiyle o anlam verir. Kant, tüm deneyimlerimizin ve tasarımlarımızın ancak ‘ben’ diyebilen ve belli bir kendilik düşüncesine sahip bir varlık aracılığıyla bir bütünlüğe ve birliğe kavuştuğunu ileri sürer. Rousseau da her bireyin farklı ve eşsiz olduğunu, herkesin ayrı bir hikâyesi olduğunu söyler. Aydınlanmanın bireyi, kendini merkeze koyan, aklıyla ön plana çıkan, kendine yeterlik duygusu içerisindeki ve dünyadan bağımsız bir öznenliğe sahip bir

³ Öznellik, özne olma durumunu, sürecini, konumunu ve de özne olma hissini, farkındalığını belirten bir kavramdır.

öznedir. Heidegger ise, buna karşı çıkarak, hiçbir insanın dünyadan ayrı varlıklar olamayacağını ve deneyimlerimizle ona bağlı olduğumuzu vurgular. Ona göre, özne için temel mesele varolmaktır hâlbuki ondan önceki düşüncülerin çoğu akıl, ruh, algı v.b. insan deneyiminin rastlantısal bir özelliğini seçip öznelliği onunla tanımlamışlardır. Bu Heidegger'e göre oldukça yapay ve seçici bir tutumdur (akt. Mansfield, 2006:26-38).

Kendine yeterli, kendi öznelliğinin tümüyle farkında olan, kendi içinde bütün özne düşüncesine temel bir itiraz Freud'dan gelmiştir. Ona göre özne bölünmüş bir nitelik arz eder. Freud, bilinçten farklı, hatta ona karşıt olan bilinçdışı ortaya koyar. Bilinçdışı daima bilincin içerisine sızar. Bilinçdışı varoluşu etkiler ve gündelik yaşamın içerisinde bazı hareket, jest ve davranışlarda kendisini ortaya koyabilir. Bilinç bilinçdışını bastırmaya çalışır, bilinçdışı da çeşitli yollarla (rüyalarda, nevroitik belirtilerde v.b.) buna karşı koyar. Özne, toplumsal ve kültürel olarak birleştirilmiş bilinçli zihinsel süreçlerle, bilinçdışının tehdit edici ve itiraf edilemeyen etkileri arasında bölünmüştür, dolayısıyla şiddetli enerjilere ve çatışmalara açık bir öznellik söz konusudur. Yani özne Freud'a göre, duygulanımlarıyla ve değerleriyle diğer öznelerden ayrılır (akt. Mansfield, 2006:39-43).

Freud'a göre, bozulmamış, el değmemiş bir öznellekle dünyaya gelmeyiz. Öznelliğimiz bize ailemiz ve çevremizdeki diğer insanlarla olan karşılıklı etkileşimimiz dolayısıyla yavaş yavaş aşılır. Özellikle bu etkileşim bizim kendimizi diğerlerinden ayrı olduğumuzu fark etmemizi sağlar. Bu bizde karmaşık, dinamik ve kimi zaman da belirsiz bir psikolojik yapılanmanın oluşmasına vesile olur. Fakat Freud, özneyi bir "şey" olarak ele alır. O da öznenin bilinebilir, analiz edilebilir, öngörülebilir bir içeriğe sahip, tamamlanmış bir yapı, gerçek bir şey olduğunu düşünür, modern bireyi vurgulayan bir 'öznellik' anlayışını sahiplenir (akt. Mansfield, 2006:20).

Sabit, kendi içinde tutarlı, bireysel bir 'özne' kavrayışına en radikal eleştiri ve bundan kopuş Foucault'yla söz konusu olur. Foucault da Freud gibi, öznelliğin yaşam boyunca sürdürülen bir inşa olduğunu ileri sürer fakat onun bu inşa yorumu Freud'unkinden oldukça farklıdır. Freud, her ne kadar öznelliği insanlar arasındaki etkileşimler vasıtasıyla kurulan bir olgu olarak ele alsada, öznelliği bireysel, sabitlenmiş, saptanabilir, insanların psikolojik yapılanmalarının kaçınılmaz bir unsuru olarak görmekteydi. Foucault ise, öznelliğin iktidar oyunlarının veya ilişkilerinin bir sonucu olduğunu yani sabit, bireysel, bilinebilir, özerk bir öznellik düşüncesinin insanları belli kategoriler içerisinde tanımlamak, sınırlandırmak ve kapatmak için kurgulanmış bir şey olduğunu ileri sürüyordu. Yani öznellik, insanın kişiler arası etkileşimler yoluyla oluşan psikolojik yapılanma sürecinin kaçınılmaz bir parçası değil, toplumsal iktidar ilişkileri tarafından insanlara dışarıdan empoze edilen, onlara bedenletilen bir kurguydu. Bu anlamda onun yaklaşımı 'karşı-özel'dir (anti-subjective). Bu yaklaşımla kendine ait bir farkındalığı olan, kendi içerisinde başlayıp biten, tüm bilgi ve deneyimin sahibi bir 'ben'lik ve bu benliğin etrafına örüldüğü düşünülen bir 'öznellik' düşüncesi sarsılmaktadır. Bu da öznelliğin bir kurgu ya da sonradan bedenlenen bir şey olarak tutarsız, çelişik ve sürekli yeniden üretilen bir deneyim süreci olduğunu gösterir.

Foucault'ya (2005:63) göre özneleşme süreci, iktidar tarafından tabi kılınmayı içerir. Özne olma süreci kişiler arasında kurulan ilişkiler vasıtasıyla oluşur. Bu da, kişinin başkalarının denetiminde olmasına ve karşılıklı bağımlılığa neden olur. Bunun yanı sıra, özne bu ilişkisellikler içerisinde geliştirdiği vicdan ve öz bilgi yoluyla kendi kimliğine de bağlanır. Bu süreç içerisinde kadın ve erkek olma kişiler arasında bir denetim ve bağımlılık ilişkisi kurar. Kendi hakkında da bir vicdan ve öz bilgi oluşturur. Bu vicdan ve öz bilgi sayesinde başkalarına olan tabiyetini olumlar ve tanır.

Belli bir iktidar biçiminden söz edebilmemiz için, belli kişilerin başkaları üzerinde iktidar uyguladığını varsaymak zorundayızdır. İktidar ancak ilişkiler üzerinden ve vasıtasıyla kurulabilir (Foucault, 2005:70).”Yalnızca birilerinin başkalarına uyguladığı iktidar vardır” (2005:73). İktidar ilişkileri, büyük oranda gösterge üretimi ve değiş tokuşu yoluyla işlerler. Fakat kesinlikle iletişim ilişkilerine indirgenemez. İktidarın kendine özgü bir niteliği vardır. Belli terbiye teknikleri, tahakküm süreçleri, itaat elde etme biçimleri gibi amaçlı etkinlikleri de içerir. İktidar belli yapılar içinde biçimlense bile sadece edimde vardır (2005:71-73).

Foucault'ya göre:

“İktidar, mümkün eylemler üzerinde işleyen bir eylemler kümesidir, eyleyen öznelerin davranışlarının kaydolduğu imkân alanı üzerinde yer alır: Kışkırtır, teşvik eder, baştan çıkarır, kolaylaştırır veya zorlaştırır, genişletir ya da sınırlar, aşağı yukarı muhtemel hale getirir; uç noktada kısıtlar ya da mutlak olarak engeller; ancak eylemde buldukları ya da bulunabilecekleri ölçüde eyleyen özne ya da özneler üzerinde eylemde bulunma biçimidir. Başka eylemler üzerindeki bir eylem kümesi” (2005:74).

Foucault, “davranış” kavramının iktidar ilişkilerinin kendine özgü yönünü en iyi ifade eden kavramlardan biri olduğunu düşünür. Ona göre davranış, hem kişinin kendi davranışını hem de başkalarına yol göstermesini belirtir. İktidarın uygulanması bu davranışları yönlendirme ve olası sonuçları düzene koymaktır. Bu düzenleme ve yönlendirme yukarıda belirtildiği gibi eylemler üzerinden yürütülür. Fakat bu eylemler sadece fiili ve o an yapılan bir olgu olarak değil, aynı zamanda potansiyel ve geleceğe yönelik olarak da var olurlar (2005:73,74). “Toplum içinde yaşamak, başkalarının eylemleri üzerinde eylemde bulunmanın mümkün olduğu -ve fiilen sürüp gideceği- bir şekilde yaşamaktır” (2005:77).

İktidar bir “yönetim” sorunudur. Bu bağlamda yönetmek, kişilerin eylem alanını yapılandırmaktır. İktidara özgü ilişki kipi ne sözleşmede ne de mücadelede aranmalıdır, bu ilişki, özel bir eylem kipinde, yani yönetimde aranmalıdır. Diğer tüm eylem kipleri ancak iktidarın araçları olabilir (2005:75). Foucault'da orijinal olan iktidarın, bir hükmeden hükmedilen ilişkisi olmayıp, her kişinin birer özne olarak hem iktidarı uygulayan hem de iktidarın uygulandığı taraf olduğunu belirtmesidir. Toplumda yaşayan her birey, aynı anda birbirlerinin ve başkalarının eylemleri üzerinde fiili ya da potansiyel olarak eylemde bulunurlar. Öznelliklerini de ancak bu iktidar ilişkileri içerisinde kurarlar, bu ilişkiler dışında bir öznellikten söz edilemez.

İktidar, kendisini geliştiren, dönüştüren, örgütleyen ve bağlama göre değişen süreçlerle donatan bir olgudur. Asli ve temel tek bir iktidar ilişkisinden

bahsedemeyiz. Birçok farklı iktidar biçimi vardır. Bu biçimler bazen keşişirler, bazen birbirleriyle çatışırlar, birbirlerini engeller, sınırlandırır ve pekiştirirler (2005:79).

Foucault, iktidarın ancak “özgür özneler” üzerinde ve onlar ancak “özgür” oldukları sürece var olabileceğini ileri sürer. Onun “özgür özne”den kastettiği şudur: Belli davranış biçimlerinin, hareketlerin, algıların, tavırların, tepkilerin oluşabileceği ve benimsenebileceği bir alan içerisinde yaşayan bireysel ve kolektif özneler. Bir iktidar ilişkisinden söz edebilmemiz için, insanın hareket edebileceği hatta kaçabileceği bir bağlam gerekmektedir. Özgürlük iktidarın işleyebilmesi için gereklidir, özgürlüğü iktidar ilişkisinden çektiğiniz anda bu salt ve kaba bir şiddet, tahakküm ilişkisine döner ve o noktada iktidardan söz edilemez. Bu yüzden özgürlük, iktidarın bir ön koşuludur ve ona içkindir. Direnme, kaçınma, kurtulma ihtimalinin bulunmadığı bir iktidar ilişkisinden söz edilemez (2005:75-80).

Foucault, bu ilişkiler içerisinde “kendilik”in, kendini anlamlandırma çabasından başka bir şey olmadığını belirtir. Kendilik, öznenin hizmetinde olan kendilik pratiklerinin özü disipline eden teknikleri vasıtasıyla yaratılan bir “hüner sanatı” olarak da görülebilir (akt. Whitehead, 2002:101) . Erkeklik pratikleri de bu kendilik pratiklerinin başlıcalarındandır. Bir özne bu pratiklerin disipline edici teknik ve yönleriyle, bedeni üzerinden kendi “erkeklik”ini kurar.

Özneleşme sürecinde beden, iktidar rejimleri tarafından tabi kılınan ana öğedir, o bir özne olarak imlenir ve yaratılır. Foucault bu noktada “söylemsel özne” kavramını geliştirir. Özne söylemler yoluyla inşa edilir ve / veya kurulur. Bu bağlamda söylem kavramı farklı bir anlam kazanır. Sadece dil ve pratiği ima etmemekte, bunun yanında özneyi “birey” olarak imleyen ve mümkün kılan araçları da belirtir (akt. Whitehead, 2002:101-102).

Foucault’ya göre söylemler, verili bir anda ve bir kültürel bağlamda neyin konuşulabilir ve yapılabilir olduğunu kapasiteleri oranında işaret eden bilgi ve gerçeklik hususlarını taşırlar. Bir anlamda toplumsal ağın dokunmasıdır (akt. Whitehead, 2002:103). Söylemler kendimizi bilmemizi sağlayan araçlardır. Bilgi ve gerçeklerin geçerliliğini beyan eder veya reddeder. Diğerleriyle ve kendimizle düşünümlü süreçler üzerinden iletişim kurmamızı sağlar. Söylemler tek bir toplumla veya kültürle sınırlandırılmaz, tüm sosyal çevreye nüfuz eder. Egemen söylemlerin anlamlarının, iktidarın kendine özgü rejimlerinin tarihsel olarak inşasında yer alan bilgileri normalleştiren ve düzenleyen kapasiteleri vardır. Bu iktidar rejimleri söylemlerin dışındaki bireyler tarafından üretilmezler, aksine bireyler bu söylemler üzerinden iktidarı kurduklarından ve kurulduklarından dolayı belirli siyasi kategorilerin çıkarlarına hizmet ederler. “Erkekler” de böyle bir siyasi ve toplumsal kategoridir (Whitehead, 2002:104).

Eril bir kimsenin, bu iktidar ilişkileri içerisinde toplumsal cinsiyetini hangi süreçlerle ve nasıl edinip bir “özne” haline geldiği noktasında devreye Judith Butler’ın ‘icrai’ (performative) kavramı girer.

Butler’a (1990:24-25) göre, toplumsal cinsiyet bir isim ya da serbestçe dolaşan vasıflardan oluşan bir inşa değildir. Toplumsal cinsiyet, onun tutarlılığını düzenleyen pratikler tarafından icrai olarak üretilir ve zorlanır. Toplumsal cinsiyet bir fiiliyattır, fakat bu fiiliyat kendisinden önce var olduğu söylenen bir özne tarafından yapılmamıştır. Eyleyiş her şeydir. Toplumsal cinsiyet

ifadelerinin ötesinde bir toplumsal cinsiyet gerçekliği yoktur. Bu gerçeklik, toplumsal cinsiyetin sonuçları olduğu söylenen ifadeler tarafından icrai olarak meydana getirilir.

Toplumsal cinsiyete anlamını veren, icra edilen bu jestler, hareketler ve temsillerdir. Bu icra ediş, söylemler içerisinden ve vasıtasıyla olur. İcra edilerek yaşanan ve özdeşleşilen toplumsal cinsiyetin özünün olduğu varsayılır. Hâlbuki bu toplumsal cinsiyet özü ve özdeşleşme, “üretilen imalatlardır” (Butler, 1990:136). Bir anlamda toplumsal cinsiyet kendi menşeyini saklayan bir inşadır. Kültürel kurgular olarak iki zıt ve farklı toplumsal cinsiyetin (kadın – erkek) icrası, üretilişi ve sürdürülmesinde zımnî bir mutabakat vardır ve bu inşaların inanılabilirliği bu mutabakat sayesinde sağlanır. Bu mutabakata uymayanlar ise cezalandırılır ve onun “gerekliliğine” ve “doğallığına” inandırılmaya zorlanırlar (1990:140). Daha önce de belirtildiği üzere Butler, cinsiyetin bu normatif anlamda çoktan bir toplumsal cinsiyet olduğunu ileri sürüyordu. Cinsiyet normatif ve ikili, toplumsal cinsiyet ise cinsiyeti kapsayan ama onu da aşan çoklu bir olguydu (1990:7). Oysa bu “cinsiyet” sadece bir norm olarak işlev görmez, aynı zamanda hükmettiği bedenleri üretir de. Onu ayırır, dağıtır ve farklılaştırır. Bu normatif cinsiyet düzenlemeleri bedenlerde zorla maddileştirilir. Bu maddileşme de söz edilen normatif icraatların tekrar edilmesiyle sağlanır. Bu tekrarlar aktif bir şekilde yürütülür ve aktarımsaldır; maddileşme sürecinin de tekrarlarına dayanması onun asla tamamlanmadığını gösterir (Butler, 1993:1-2). Yani toplumsal cinsiyet kültürel anlamda inşa edilip bitirilen bir süreç değildir, toplum içerisinde insanın tüm yaşamı boyunca yeniden yeniden icra edilerek inşa edilir.

Bedenin normatif cinsiyetler doğrultusundaki böylesine maddileşmesi iktidarın en üretici etkisi/sonucu (effect) olarak görülmelidir. Butler’a (1993:2) göre icra etme (performativity), düzenlediği ve sınırladığı fenomeni üreten söylemin tekrarlayıcı iktidarı olarak görülmelidir. Toplumsal cinsiyet, bu düzenleyici, sınırlayıcı ve sürdürücü iktidar söylemleriyle kişilerin “insan” olarak nitelenmesini sağlar. Toplumsal cinsiyet ilişkilerinin matrisi “insan”ın meydana çıkışından öncedir. Toplumsal cinsiyetin inşası dışlayıcı araçlarla işler. “İnsan”, “insan olmayan”ın karşısında ve üzerinde üretilir (1993:7-8).

Butler, eyleyen bir iktidar olmadığını, sadece kendi sürekliliği ve değişkenliği içerisinde iktidar olan, tekrarlayan bir eylem olduğunu savunur. İktidarın gücü onun icra yoluyla tekrarlanabilmesinde yatar (1993:10-14).

O halde Foucault ve Butler’ın söylediklerinden hareketle erkekliklerin de birer öznellik oluşumu ve konumu olduğunu savlayarak şöyle bir açıklama yapabiliriz: İktidar ilişkileri olmadan herhangi bir öznellik olamayacağına göre, iktidar ilişkileri olmadan da herhangi bir toplumsal cinsiyet ya da erkeklik öznelliğinin de varolamayacağı söylenebilir. Erkeklikler öznellikler olarak icra ve söylemler dolayısıyla kurulurlar. Bir toplumdaki egemen söylemler, iktidar ilişkileri dolayısıyla insanları cinsiyetleri üzerinden neyi yapabilecekleri ya da neyi yapamayacakları konusunda yönlendirirler. Gerek erkekler gerekse kadınlar

açısından heteronormatif⁴ bir toplumsal cinsiyet biçimlenmesinin türevleri inşa ve empoze edilir. Bu heteronormatif öznellik oluşumları ataerkil ilişkiler ve deneyimler içerisinde yeniden inşa edilirler. ‘Erkeklik’ ve ‘kadınlık’ öznellikleri birbirlerine karşıt, birbirlerini tamamlayıcı ve birbirlerine bağlı şekilde kurgulanırlar. ‘Erkeklik’in, “kadınsı” veya “kadın” olmayan olduğu varsayılır ve erkekliğe bağlı öznellikler bununla ilgili normatif söylemler tarafından sınırlandırılır ve inşa edilir. Özellikle iktidarın erkekliğe bağlı öznelliklerle doğrudan bir ilişkisi vardır, iktidar ‘erkeklik’le özdeşleştirilir. Erkekliğe bağlı normatif ve hegemonik öznellikler iktidara içkin bir şekilde kurulurlar. Kadınlıklar da erkeklikle özdeşleştirilen bu iktidarın olmazsa olmaz bir tamamlayıcısı ve bütünleyeni olarak inşa edilirler. İktidar ilişkilerinin sürdürülebilmesi için bu öznellikler arasında belli bir uyumun ve ortaklığın olacağı varsayılır, farklılıklar arasındaki bir uyumun ve ortaklığın.

Yaşanılan deneyimler özneler arasındır, bireysel ve sabit değil, toplumsal ve süreçseldir. Bu özneler arası ve diyalog toplumsallık ve farklılık tarafından imlenmiş durumları içerir (Moore, 1994:1-3). “Erkek” olmak, bireysel ve sabit olmaktan çok, grup içerisindeki diğer öznelerle beraber kurulan deneyimsel yani icra edilerek yaşanan bir süreçtir. İcraat ve deneyimden başka bir şey olmayan erkeklik, ontolojik varlığını ve gerçekliğini ancak yaşanan grup veya toplum içerisinde kazanır. Paylaşılan ortak bir deneyim ve icra etme yoksa erkeklik de yoktur.

Yine Moore’un belirttiği üzere, öznellikler içinde öznellikler söz konusudur. Kişilerin bu öznellik konumlarını algılama ve deneyimleme süreçleri birbirinden farklıdır (Moore, 1994:57-60). Yani erkeklerin de erkekliklerine bağlı öznelliklerini yaşama şekilleri ve algılamaları birbirinden farklıdır; öznellikler içerisinde öznellikler söz konusudur. Özellikle ‘erkeklik’ ve ‘kadınlık’ öznelliklerinin birbirlerine karşıt ama birbirlerini tamamlayan, oluşturan, birbirleri için “olmazsa olmaz” bir ikili olarak tasavvur edilmesi bu farklılaşmaları artırır. Buradaki farklılaşmalar krizleri, engellenmeleri ve etkileşimsizliği de içinde barındırır. Diğer bir deyişle, bu öznellikler çoğu zaman içinde yaşanan toplumun varsaydığı gibi ideal bir şekilde yaşanamaz.

Bu savımı, en azından 2003 Haziran-Ekim ayları arasında Ankara – Yatıkevler gecekondu mahallesindeki kahvehanelerde, gecekonduya yaşayan erkekler üzerine yaptığım alan araştırmasına dayalı gözlemlerimden yola çıkarak ileri sürebilirim. Kadınlar Yatıkevler’de yaşayan erkekler açısından iki biçimde belirleyicidir; eşleri ve sözdeki ya da öteki kadın olarak.

Karılar ve Kocalar

Yatıkevler’de bir erkeğin yaşamında belki de en önemli ama bunun yanında en çatışmalı öznellik konumu ‘kocalık’tır. Özellikle bir erkek için bu alan mahrem bir nitelik taşır. Kahvehane ortamında erkeklerin eşleriyle olan ilişkileri hakkında birbirlerine bir şeyler anlattıklarını ya da eşlerinin dedikodularını yaptıklarını bir iki istisna haricinde neredeyse hiç duymadım. Yakın arkadaş olan erkekler birbirlerinin ailelerini tanıyor olsalar bile, aile içi

---

⁴ Sadece kadın ve erkek olarak iki ayrı cinsiyetin olduğunu, bunların birbirlerine cinsel arzu ve istek duyabileceklerini norm olarak varsayan, kurumsallaştıran, bunun dışında varolan bütün cinsiyet oluşumlarını ve ilişki tarzlarını reddeden düşünce.

yaşamlarını birbirlerinden büyük oranda saklıyorlardı. Birbirlerinin ailelerini tanıyanlar bile bu konulara çok seyrek değiniyor eğer bir konuşma olduysa da bu birtakım tatlı sert atışmaların ötesine geçmiyordu. Erkeklerin birbirlerinin evlerine gidip gelmeleri ancak ya birbirinin akrabası olan ya da birbirini çok yakından tanıyan erkekler arasında belli günlerde (bayramlarda, Ramazan ayında iftarda, gibi) ailecek birbirini ziyaret etme şeklinde oluyordu.

Erkekler arasında eşleriyle ilgili bir atışmaya sadece bir kere şahit oldum. Bu atışmada dahi, birbirlerinin eşleri, çocukları ya da aile içi cinsellikleri konusunda birbirlerini rencide edecek herhangi bir sözden özellikle kaçınmışlardı. Bu tatlı sert atışma, çocukluktan beri birbirlerini yakından tanıyan, Güneydoğu’da savaşmış eski bir Harekâtçı Bey ile emekli bir Albay arasında geçmişti. Bir sohbet sırasında emekli Albay Bey eşinden şikâyetçi olduğunu, belli konularda anlaşılamadıklarını söylüyordu. “Gideceğim, söyleyeceğim, benim dediğim olacak!” diyordu. Bunun üzerine Harekâtçı Ahmet Bey “Sen mi hanımına söyleyecen, hiç zannetmiyorum. Sizin evde demokrasi var. Sizin evde demokrasi varsa bizim evde faşizm var. Ben ne dersem o olur” diye cevap vermişti. Albay Bey bunun üzerine “Yok ya! Bizim evde ben sofraya oturmadan kimse sofraya oturamaz, bana çay koyulmadan kimseye koyulamaz” diyerek kendini savunmuştu. Onların bu halini izleyen diğer erkekler konuşmayı keyifle izliyorlardı. Fakat bu diyalog bir ağız kavgası şeklinde değil, daha çok ufak bir arkadaş atışması şeklinde cereyan etmişti. Bir süre sonra ikili bir konuşmada, Albay Bey, kahveci Kahraman Bey’e sıkın bir şekilde eşinin telefonla kendisini aradığını, onun kendisini planlayıp programlamaya çalışmasından yorulduğunu, artık özgür kalmak istediğini söylüyordu.

Kahvehanedeki erkeklerin çoğu birbirlerinin evlerine gidip gelmiyorlardı. Daha önce de söz ettiğim gibi, erkeklerin sosyalleştiği alanlar ile ev içi alan arasında kesin bir ayrım vardı. Bu iki alan ve bu iki alan içerisindeki erkeğin öznel konumları erkekler açısından birbirlerine mahremdi. Bu iki alan içerisinde yaşanan ilişkisellikler birbirlerine karışmamalıydı. Bu iki alan birbirlerine kendilerini açık etmemeliydi. Bunun neden böyle olduğunu sorduğumda, birbirleriyle kahvehanede görüştiklerini ve bundan hoşlandıklarını söylüyor, kimisi de başlıca nedenin ekonomik olduğunu, bir arkadaşı evde ağırlamanın maddi bir külfet getireceğini ve insanların buna gücünün yetmeyeceğini vurguluyorlardı. Özellikle birebir yaptığım konuşmalarda erkekler bunun nedenini daha rahat açıklıyorlardı. 50’li yaşlarda bir bey bana şöyle demişti: “Arkadaşım dediğini dışarıda tutacaksın. Evinin, ailenin içine almayacaksın. Sonra bir şekilde gelir, sen yokken kapını çalar, sorgular, araştırır. Kadın bir şey de diyemez, kocam kızacak diye. Sonra iş işten geçtikten sonra tiksiniyorsun, arkadaşınla ne yaparsan yap, dışarıda yap, ev içine alma.” 47 yaşındaki başka bir bey de, “Gelene gidene dikkat edeceksin! Sen kapına kilit asarsın ama iş işten geçmiş” demişti. 38 yaşında, Ülkü Ocağı İkinci Başkanı olan Kemal Bey de bana eşiyile olan ilişkilerini anlatırken bu konuyu vurgulamıştı: “Hanımım bana haber vermeden bir yere gidemez. O gün komşu bir kadın bile gelse benim haberim olmak zorunda. Kapıyı kapalı bulmak istemem. Onu koymuş gibi bulabilmeliyim. Gitmeden önce nereye gittiğini mutlaka haber verir bana (karısı için). Bizde otobüs, dolmuş kültürü yoktur. Genelde nereye gidecekse arabayla gider. Biz namusumuza düşkünüz. Kadınıma laf ederlerse

bu cinayet sebebidir. Kafasına kurşunu yer! Affedersin, ne derler bir kavgada sen en önce altındaki ... sahip ol, bu çok ağır bir laftır, bir cinayet sebebidir. Bir yabancı evinin önünden iki kere geçti, üçüncü kez geçerse durdurur, sen kimsin, ne arıyorsun? diye sorarız”. Erkekler, dışarıdaki yani eşleri için toplumsal anlamda namahrem olan erkeklerle, eşleri arasına kesin bir sınır koyuyorlardı. Eşleri ve dolayısıyla kendileri için cinsel anlamda potansiyel tehlike barındıran her erkek ev dışında kalmalıydı. Cinsellik, üremeyle ilgili bir süreçtir; erkeğin karısı da, erkeğin soyunun varsayılan “saflığının” sürdürülebilmesini sağlayan meşru kimse sayıldığı için, dışarıdaki yabancı sayılan her türlü erkek, o erkeğin soyunun varsayılan “saflığına” yani diğer bir deyişle namusuna potansiyel tehdit olarak görülür.

Yatkepler’de bir erkeğin bir kadınla evlenebilmesi ve o kadından soyunu sürdüreceği çocuklara sahip olması, toplumsal konumu ve tanımlanabilirliği açısından önemliydi. Bu özneliğin olmaması veya sürdürülememesi o erkeğin yaşamında çeşitli psikolojik sıkıntılara yol açabiliyordu. Yatkepler pazarında meyve ve sebze satan, 49 yaşında, hayatı boyunca üç kez evlenmiş ama boşanmış, bunun dışında talipleri çıkmış ama onlarla da evlenememiş olan Sinan Bey bu tür bir sıkıntıyı her şekilde yaşıyordu. Evlenememesinin yükünü başka nedenlere bağlıyor, başka insanları bu konuda sorumlu buluyor ve suçluyordu, yapamadığı şeyler için hayıflanıyordu: “Başımdan üç evlilik geçti. Üçüyle de yapamadım. Kırıkkale’nin bir köyünden bir kız almıştım, nişan yapmıştım, kızım yaşındaydı. Bir ay sonra nikah yapacaktım. Fakat ağabeyleri geldi, kızın kafasını çeldiler, verdiğim tüm takıları geri yolladılar. Sonra başka bir kız beğendim, 35 yaşındaydı, dilsizdi ama aslan gibiydi. Onu çok beğenmiştim. Kız kardeşleri de desteklediler hatta. O da beni çok beğenmişti. Fakat, o babası var ya! İşte o vermedi. Her seferinde, hayır dedi. Ahh! Ahh! Neden kaçırmadım. O istedikten sonra hiçbir güç karşımda duramazdı. Aman aman! Dullardan uzak duracaksın; vampirler, vampirden beterler! Kat ister, ev ister, kardeşini de oturtmak ister. Onlardan yaka silktim! Bana dul bulan kişiler oldu, onları da kapımdan kovdum, uzak durun dedim. Alacaksın kız alacaksın. Doğu’da üç-dört milyar versem bana kız verirler. Hayatta kadınlardan korktuğum kadar hiçbir şeyden korkmadım. Biri başıma silah tutsun, korkmam, sıksana lan! derim ama kadınlardan korkuyorum. Eski zaman kadınları yok. Kadınlar annelerimizmiş, patatesi ince ince doğarlardı, şimdiki kadınlar öyle mi! Patatesi alıyor, koca patatesi küçücük yapıyor. Analarımız omuzlarında halılar taşırılmış, şimdikiler nasıl, varsa yoksa televizyon dizisi izliyorlar.”

Sinan Bey, bu öznelik sürecini yaşayamadığı için evli insanlara tepki duyarak kendi sıkıntısını başkalarına yansıtıyor ve hafifletmeye çalışıyordu: “Pazarda hıy... biri geldi, bana sattığım karpuzları kestirdi, görsen kıpkırmızı ama herif beğenmiyor, durmadan kestirmek istiyor. Yanında karısı var ya, artistlik yapıyor! Hanımı olduğu için bak beyefendi dedim fakat illa almam diye tutturunca tepem attı, koydum herife kafayı. Adam, amanın kurtaran yok mu diyordu. Zabıtalara geldi ama bana sökmez, bir şey yapamadılar.” 50 yaşında, hiç evlen(e)memiş dolayısıyla hiç çocuğu olmamış, emekli biri olan Kazım Bey de köyde yaşayan ve çok çocuk doğuran erkeklere kızılıyordu. Oradaki kadınların haline üzülen ve şehirdeki kadınlarla kıyaslıyordu: “Adamın bir yanda ahır,

bir yanda evi var. Bir yandan hayvan güdüyor, bir yandan kadına koy.... Bir ona gidiyor, bir ona gidiyor. Ulan pez..., neyine yetmez! On tane doğurtuyor. On tane de ölü doğar, eder 20. Kadın ne yapsın. Görsen hepsi mum gibi. Şehirdeki kadınlar öyle mi, onlar egemen. Bir su getir diyorsun, kalk kendin getir diyor.” Kendisinin aile kuramayıp, çocuk sahibi olamamasının sıkıntısını bu konuşmasında görebiliriz. Her ne kadar söyleminde bahsettiği kişilere kızıyor ve eleştiriyor görünse de, ironik bir şekilde ve pek de farkında olmadan o erkeklerin doğurganlık potansiyeline bir gıpta etmekte olduğu söylenebilir.

Evlilik, Yatıkevler’de bir erkeğin toplumsal konumunu tamamlayıcı unsurlardan birisidir. Aile, bir erkeğin iktidarını tanımlayabileceği ve yaşatabileceği ilk, elzem ve mikro alandır. Erkeğin iktidarının nüvesidir. Buradaki ilişkisellikler ve karşılıklı birbirine bağımlı olan öznellik konumları erkeğin iktidarını kuran ana etmenlerdendir. Özellikle aile içindeki kadınların bu ilişkiler içerisindeki konumlarının hassas olduğu söylenebilir. Erkekler, gerek karılarının, gerekse de kızlarının hayatını büyük oranda kontrol altında tutuyorlardı. Kadınların, kendilerine namahrem olan erkeklerle ilişkileri olabilecek en asgari seviyeye çekilmiş ve sınırlandırılmıştı. Fakat bu mekanizma erkeklerin her an kadınların başında durup onları kontrol etmesi şeklinde değil, aksine onların uzun zamanlı yokluklarında toplumca sağlanan ve kurulan bir süreçti. Erkeğin iktidarının kollandığı ve yeniden üretildiği bir gerçeklikti. Bu iktidar her ne kadar aile içinde yaşanıyor olsa da toplumca da paylaşıyor ve onaylanıyordu. İçinde yaşanan bu özneler arası ilişkiselliklere çevre de eklemliyordu. Çevredeki insanların algılarının, söylemlerinin ve icralarının da eklemliyordu. Fakat erkeğin aile içerisindeki kadınlarla olan ilişkileri pürüzsüz, kendiliğinden akıp giden bir olay değildi. Bu ilişkiler içerisinde de belli krizler, çatışmalar ve çelişkiler söz konusu olabiliyordu. Özellikle karı ve koca arasındaki ilişkiler daha karmaşıktı. En azından, erkeğin iktidarının ana göstergelerinden biri sayılan erkeğin karısına gösterdiği şiddet bağlamında bu söylenebilir.

Yatıkevler’de kahvehanelerdeki erkeklerle yaptığım görüşmelerde aile içi konulara genelde değinilmiyordu ve bu konularda erkekler çok ketumdular. Aile içi şiddet konusunda da aynı şey söz konusuydu. Erkekler, genelde bu konularda konuşmak istediğimde ya konuyu kapatmaya çalışıyor ya da yüzlerini asıp “iyiyizdir, iyiyizdir” deyip konuyu geçiştiriyorlardı. Erkeklerin kendi aralarında da karılarına vurduklarına dair herhangi bir diyalogun geçtiğini duymadım. Bazı istisnalar haricinde genel durum buydu. Sadece bir keresinde bir grup erkekle bu konu ile ilgili konuşmaya çalışırken içlerinden ikisi bazı itiraflarda bulunmuşlardı. 45 yaşında olan vasıfsız işçi Ali Bey pişman bir şekilde “Bir-iki kez oldu. Yanlıştı. İnatlaşıyordu, tartıştık, olanlar oldu, ama yanlıştı” demişti. 47 yaşındaki emekli Murat Bey de “Bir keresinde ben de vurmuştum, sonra çok üzüldüm” diye pişmanlığını dile getirmişti. Bunların dışında erkeklerin gerek kadına gerekse de çocuklara olan şiddetle ilgili düşüncelerini dile getirdikleri birkaç ufak sohbe şahit olmuştum. 50’li yaşlardaki Salih Bey, bir sohbet sırasında diğer arkadaşlarına şunları söylüyordu: “Artık erkeklerin değeri bilinmiyor. Otoriteleri tanınmıyor. Çocuk anasıyla gidiyor. Artık çocuğuna vur, polis geliyor. Vururum lan, benim oğlum! Aynı şekilde öğretmenler de çocuklara vuramıyorlarmış. Çocukken, okul müdüründen

tokat yemiştim, merdivenden yuvarlanmıştım vallahi, aha şu yaşıma geldim, daha kimseye anlatmadım. şimdiki çocuklar öyle mi! Öğretmen bir fiske vursa hemen şikâyet ediyorlar. Ne o! Karına da vuramıyorsun, kardeşim. Biraz gözü morarsa kadın huzurevine gidiyor. Huzurevi diyorlar, kadınları satıyor be adam!” Yine aynı Bey yeni nesilden şikâyet ediyor bunu da aile düzeninin bozuk olmasına bağlıyordu.”Yeni nesil beş para etmez! Benim bir büyüğüm, “besmelesiz fırlatmalar” derdi, ne olduğunu sorduğumda da, içecen, sı..., gidecen karıyı dövecen, sonra karıdan çocuğun olacak. O çocuktan hayır gelmez. Bunlar besmelesiz fırlatma işte! demiş. İşte aile bozuk olduğunda doğacak olan da bozuk oluyor. TSE damgasız oluyor” diye söyleniyordu. Bu son söylenenler, çelişik bir bilince örnek olarak gösterilebilir. şöyle ki: Salih bey, bir yandan içinde bulunduğu ataerkil iktidar ilişkilerini savunmakta, bir yandan da bu ilişkilerin bireyler ve aileler üzerinde yol açtığı olumsuz koşulları ve sonuçları ironik bir şekilde vurgulamaktaydı. Kendisinin de bir koca ve baba olarak, toplumsal anlamda bağlı olduğu ve çıkarı bulunduğu ilişkilerin belli noktalarda artık eskisi gibi yaşanamadığından yakınmakta, ama bu ilişkilerin yol açabildiği sonuçları da beğenmemekteydi. Burada, insanın yaşadığı toplumsal koşullar içinde edindiği ve geçmişten getirdiği geleneksel düşüncelerle, günlük yaşamında gördüğü veya edindiği deneyimler sonucunda karşılaştığı gerçeğe bağlı fikirlerin bir çelişkisini görmekteyiz. Bu çelişkinin yarattığı algı da, Salih Bey’in içinde bulunduğu iktidar ilişkilerinin kurgusallığını pratikte gözden kaçırmamasına neden olmaktaydı. Her ne kadar ataerkil aile içerisinde olagelen olumsuz süreçlerin farkında olsa da, yukarıda elinden alınmaya çalışıldığını varsaydığı “erkeklik” haklarının tam da hoşnutsuz olduğu süreçlerin nedeni olduğunu görememekteydi. Birbirine karşıt ve birbiriyle çelişen yukarıdaki bu iki söylemi, sanki birbirinden bağımsız iki toplumsal olay gibi dile getirmekteydi. Erkeğin karısını dövmesinin, içki içmesinin aile ortamının huzurunu bozduğunu, bu durumun da doğacak çocuklara olumsuz yansıyacağını düşünmekte, ama bir taraftan da o güne dek yaşadığı ve kendisinde bir yatkınlıklar silsilesi haline gelmiş, ev içindeki iktidarına bağlı olan ve onun “erkeklik”ini tanımlayan unsurlardan vazgeçmek istememekteydi. Salih Bey’in bedenlediği ve icra ettiği ‘erkeklik’, onun için “doğal” bir süreçti ve bu nedenle sorgulanamazdı bile. Gündelik yaşamda bu habitusu yeniden inşa etmesi için onu zorlayan krizler ve engeller doğal olarak onda sıkıntılara yol açıyor, kendisi de bu durumdan şikâyet ediyordu. Oğluna, karısına vuramaması, onun babalığına ve kocalığına bağlı öznellik konumunun ve o öznellik konumlarıyla varolan iktidarının kendi içinde anlamlandırılmamasına yol açıyordu. Bu, öznellik konumunu sakatlayıcı bir boşluk yaratıyordu ve o bu engellenmelere bir anlam veremiyordu. Karısına vurmaktan pişman olduğunu açıklayan erkeklerin ise bunu söylerken ne kadar samimi olduklarından emin değildim. Samimi olsalar bile, bu tür düşünönerlerin azınlıkta olduğu söylenebilir. Çünkü şiddet sürecine kadınların dolayımıyla baktığımızda, şiddetin Yatıköveler’de olduğa yaygın bir uygulama olduğunu görmekteyiz.

Moore (1994:66) şiddeti, işgal edilen öznellik konumlarında beklenen ödöl ve tatminlerin alınamayışı sonucu ortaya çıkan bir süreç olarak ele alır. şiddet, karılık ve kocalık gibi birbirleriyle varolan, birbirlerini tamamladığı düşünölenen öznellik konumlarında çok daha fazla ön plana çıkar. Yatıköveler’deki

ataerkil aile oluşumunda, kocanın ailenin reisi, ailenin namusunu koruyan, ekmeğini veya parasını kazanan, saygı duyulması ve otoritesinin tanınması gereken kişi, karısının da onun otoritesini tanıyan, çocukların her türlü bakımından sorumlu ve en önemlisi de kocasının “namusunu kirletmeyecek” veya “laf ettirmeyecek” bir kişi olduğu oradakilerce varsayılır. Fakat bu varsayım genelde düşüncede kalır.

Karı ve koca arasındaki ilişki, daha önce de söylenildiği gibi sorunsuz, hiç çatışmanın olmadığı bir süreç değildir. Kocanın öznellik konumu ve ona bağlı iktidarı ancak karısının onu tanıması, onu kabullenmesi ve karşılık verip yeniden üretmesi vasıtasıyla söz konusu olabilir. Kadının böyle bir kabullenmeyi, tanımayı reddetmesi, buna karşı belli bir direnç göstermesi erkeğin iktidarının ve dolayısıyla da öznellik sürecinin yeniden üretimini en azından aile içerisinde sektete uğratar. Moore, ayrıca edinilen farklı öznellik konumlarından dolayı oluşan çoklu beklentilerin ve bu beklentiler sonucunda ortaya çıkan çelişkilerin kişilerde psikolojik bir baskıya yol açabileceği ve bunun kişiyi şiddete meylettirebileceğini vurgulamaktadır (1994:66). Bu farklı öznellik konumları arasında denge tutturmak çoğu zaman o kadar kolay olmayabilir. Wade, Kolombiya'nın Pasifik bölgesinin kırsal kesiminde yaşayan erkekler için böyle bir durumun varlığından söz eder. Bir erkek hem iyi bir koca ve baba olmalı, hem de eğlenmeyi, içmeyi bilen, “zamparalık” yapabilen biri olmalıdır. Bu erkek öznellikleri arasında süregelen bir gerilim vardır. Kadınlar, erkeklerin bu “göçebe zampara” imgesini kanıksamış olmakla beraber, erkeklerin “sorumsuz” olduklarından şikâyet edebilmektedirler. Erkekler, kendi taleplerini yerine getiren, onların kontrolü altındaki, tarafsız, erkeğini seven, onu kontrol etmeyi veya sömürmeyi denemeyen bir ideal kadın tipi çizerler. Kadınlarla cinsel ilişkiye girmenin erkeğin kontrolünü zayıflattığını düşünürler; bu düşüncenin arkasında erkeğin cinsel ilişkilerinde aktif olamama ve kadınları da kontrol altında tutamama korkusu vardır. Erkekler “zampara” olmayla, iyi baba ve koca olma arasında denge tutturmaya, “sorumsuz” yakıştırmalarından kaçınmaya çalışırlar. Bunlar arasındaki dengeyi tutturmak çok önemlidir. Eğer denge tutturulamazsa, bu durum hayal kırıklığına bağlı asabiyet, kişisel failliğine bağlı tehdit gibi algılamalara ve duygulara yol açabilir. Bu durum da erkeğin kadına şiddet göstermesiyle sonuçlanır. Bir erkek, idealinde, karısının evde kalmasını sağlayacak kadar para kazanmak, bunun yanında da arkadaşlarıyla da dilediği kadar vakit geçirmeyi istemektedir. Fakat genelde bu iki erkeklik imgesini sürdürmesi mümkün olmamaktadır. Örneğin devamlı bir işe sahip olamayıp, eve yeterli parayı getirememekte, karısı da bunun sonucunda çalışmak istemekte, bu da ikisinin arasında sürtüşmelere ve kocanın şiddetine yol açmaktadır. Erkek karısının iyi bir “zevce” olmasını, itaatkâr, taleplerine boyun eğen biri olmasını beklemekte, karısı ise kocasının eksiklikleri karşısında bir noktadan sonra bu beklentilere karşı direnmektedir. Bunun yanında, evde kadına gösterilen şiddet, yaşça daha küçük bir akrabaya gösterilen şiddetle aynı mahiyettedir. Erkek, karısını aynı çocuğu gibi kendisinden yaşça küçük, kontrol edilmesi gereken ve saygı duyması beklenen birisi olarak görür (1994:117-131).

Aynı bölgede gerçekleştirilen başka bir alan çalışmasında da⁵ Yatıkevler’de bazı kadınlar kocalarının kendilerine dayak attıklarından veya dövüklerinden yakınmaktaydılar. Kadınların büyük bir çoğunluğu herhangi bir işte çalışmıyordu, ekonomik açıdan kocalarına bağımlıydılar. Fakat bu bağlamda erkeğin dayak atan, egemen bir pozisyonda, kadının ise sadece ona boyun eğen, bir kurban pozisyonunda olduğu düşünülmemelidir. Bazı kadınlar kocalarıyla olan tartışmalarında onlara karşı çıkabilmekte, bazen de onların beklentilerine ve isteklerine karşı koymakta, şiddet de daha çok onların bu direnişlerinin sonucunda ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 27 yaşındaki Ayşen Hanım kocasının içki içtiğini, eve içkili geldiğinde dövüştüklerini söylemekte ardından da eklemektedir: “Şimdi namaz kılmaya başladım. Allah sabır verirse belki bağırıp dövüşmem” diyor. 36 yaşındaki Fatma Hanım da kocasıyla iyi bir yerde oturmak istediğini, kocasıyla mutlu olmak istediğini ama hayal kırıklığına uğradığını belirtiyor, ardından da kocasının tecavüzüne uğradığını söylüyor, “İstedikçe inadına vermedim. Mal bende değil mi, o da zorla aldı”. 35 yaşındaki Sezer Hanım da kocasıyla en çok yatak muhabbeti konusunda kavga ettiklerini, bu yüzden de genç gelirken bu nedenle kocasının onu kürek sapıyla dövüğünü belirtiyor.

Bazı kadınlar ise, kocalarının hiçbir yere gitmelerine izin vermediklerinden yakınmakta, kocalarına olan güvensizliklerini ve şikâyetlerini belirtmektedirler. 39 yaşındaki, beş çocuk annesi Ayşe Hanım, evliliklerinin ilk yıllarında kocasının evden çıkmasına izin vermediğini “Allah vergisi” deyip doğurduğunu söylüyor. Kocasını “Seni arkadaş edindiklerin satar, sapıklar kaçar!” diyerek sokağa çıkmasına izin vermemiş. 42 yaşındaki Gülün Hanım’ın kocası bazı geceler eve hiç gelmiyormuş, o yüzden sık sık tartışıyorlarmış. Hayatında birisinin olduğundan şüpheleniyormuş ama kocası inkar ediyormuş. “Kesin başka birileri var. Kocalara güven olmaz. Gider başka yerde karı bulurlar” diye söyleniyor. Başka bir hanım da hastalıklarından yakınmakta, kocasını umurunda olmadığını ve kendisine bakmadığını söylemektedir. 44 yaşındaki Gonca Hanım da kocasının sosyal ilişkilerinin iyi olmayışından ve çevre kuramayışından yakınmaktadır: “Annem beni bu aileye köklü diye verdi, eğer bu köklüyse... Eğer, kocanın çevresi genişse karısı da girebilir. Ama karının çevresi geniş olsa bile, koca girmeyince bir süre sonra kadının da gidişi kısıtlanır. Çevreyi erkek genişletir. Erkeğin giremediği yere karısı da giremiyor.” 41 yaşındaki Melek Hanım da kocasının çok kıskanç olduğundan şikâyet ediyor. Kocasının cep telefonu varmış, sürekli arayıp nereye gittiğini kontrol ediyormuş. “İki-üç senedir işe gidiyor da, biraz rahatım. Önceden sokağa çıkarmazdı” diyor. 30’lu yaşlardaki bir kadın da evin önünde oturan kocasının çalışmamasından ve tembelliğinden dolayı söyleniyordu: “Mal gibi! Bir karaltısı var, canına hayrı yok ki, bana olsun!”

---

⁵ Yatıkevler’deki kadınlarla, erkek olmamdan dolayı herhangi bir gözlem veya sohbet imkânı bulamadım. Bu nedenle, aynı mahallede 1999 yılında Hacettepe Üniversitesi - Yeditepe Üniversitesi - Heidelberg Üniversitesi tarafından ortaklaşa gerçekleştirilen, kalp hastalıkları ve risk faktörlerinin algılanışıyla ilgili bir projeye bağlı olarak kadınlar arasında üç ay süreyle alan araştırması yapan Özlem Demren’in antropolojik alan notlarından faydalandım. Bu alan notları aile içi ilişkiler hakkında bana daha çok ve değerli bilgiler sağladı.

Fakat bu şikayetlenmelerin yanında kadınların kocaları hakkındaki düşünceleri kişiden kişiye değişebilmektedir. 30'lu yaşlardaki üç kadın kocaları üzerine olan tartışmalarında şunları söylemektedir: Naime Hanım: “Dünyaya bir daha gelsem, kocaya gitmem... Elin oğlunun derdini çekene kadar...” diyor, Azize Hanım: “Koca da lazım, onun yeri ayrı” diye itiraz ediyor, Fadime hanım ise “koca iyi olsa adını Gonca koyarlardı...” diye onu cevaplıyor. Ayrıca kadınların kocalarına karşı olan duyguları da farklılaşabilmekte, bu durumda karı-koca ilişkilerinin karmaşık bir oluşuma sahip olduğunu göstermektedir. Yukarıda kocasından dayak yediğini söyleyen Fatma Hanım başka bir yerde işten dönen kocasına olan duygularını şöyle dışa vurmaktadır: “Beyim birazdan evde olur, ben kalkayım. O benim evimin direği! Evimin köşmeni! O benden bıktı ama ben ona doyamadım” demektedir. Yukarıda kocasının çevre kuramayışından şikâyetçi olan Gonca Hanım da evliliği hakkında “Kocanla fikirlerini paylaşırsan o evde huzursuzluk olmaz. Biz hep beyimle kafa kafaya verdik, geçim sıkıntısı falan dinlemedik. Anlaşırsan evlilik kadar güzel bir şey yok” demektedir. Lancaster da (1994:36), Nikaragua’da ekonomik düzeyi düşük bir mahallede yaptığı çalışmasında, en kötü aile içi ilişkilerde bile, eşler arasında belli bir duygulanım ve ortaklık atmosferinin olduğunu vurgulamaktadır. Tabii ki bu konuda kadının kocaya ekonomik açıdan bağlı olduğu gerçeğini de eklemektedir.

Yatıkevler’de kadınlar kocalarının öznellik konumunu ve iktidarını onaylayan ve pekiştiren söylemlerde de bulunmaktadırlar. 44 yaşındaki Sema Hanım “Kocanın adını söylemek günahmış. Lan demek daha günahmış. Ben goncacığım diyorum. Çok bunalınca kocamın adını söylerim. Bey diyecekmışsin” demektedir. 39 yaşındaki Canan Hanım ise “Kadın kocaya gül, erkek kadının çobanı, onun namusunu koruyacak. İncitmeden gül gibi koklayacak” diye belirtmektedir. 43 yaşındaki Semiha Hanım da “Koca da namusunun bekçisi, rızkını getiren kişi... Onun kazandığı rızktan verince, onun haberi olacak yoksa haram olur” diyerek Canan Hanıminkine benzer sözler sarf etmektedir. Ayşe Hanım da kocasının o anlık psikolojisine göre davrandığını söylemektedir: “Herif eve gelince, baktım sinirli susarım. Dili zümbürdeyenin, sırtı zımbırdar... Susarım, bir şey olmaz. Her şey parayla çözülmez. Bilirsem, iyiyse güler yüzle parayı alırım.”

Yatıkevler bağlamından baktığımızda, erkeklerin ve kadınların ev içindeki öznellik konumları olan ‘karılık’ ve ‘kocalık’ birbirlerini oluşturan unsurlardır. Bu unsurlar özneler arası iktidar ilişkileri içerisinde kurulur. Yani iktidar ilişkileri dışında bir karılık ve kocalık konumundan söz etmek mümkün değildir. Burada kocalık iktidarla özdeşleştirilen bir konum olarak inşa edilir. Fakat buradaki iktidar sadece kocalığı kapsamaz, bu iktidarın esas olmazsa olmazı ‘karılık’ konumudur. Bu yüzden bir kadının kocasının iktidarını paylaşma ve onaylama şekli, o erkeğin toplumsal ve şahsi konumu ve itibarı açısından çok mühimdir. Aile içerisindeki ‘erkeklik’in kırılma noktası da burasıdır. Bu kırılmanın ve çatırdamanın artmasıyla, erkeğin karısına göstereceği şiddetin sıklığının ve dozajının artacağı söylenebilir.

Erkeğin ev içindeki “erkekliğini” ne oranda kendiliğinden ve sorunsuz yaşayacağı, hatta “erkeklik”ini yaşayabilmesi büyük oranda karısına bağlıdır.

Çünkü karısı, erkeğin ailesini beraber oluşturduğu ana ve ortak kişi ve çoğu zaman erkeğin çocuklarıyla olan ilişkilerinde aracı ve süreci etkileyebilen kişidir.

Ataerkil ilişkiler içerisinde erkeğin iktidarının ve dolayısıyla “erkeklik”inin daima tamamlayıcısı olan meşru bir kadın olmalıdır. Bu nedenle bir erkeğin kadınsız yaşayamayacağı düşünülür. Kadının erkeğin iktidarını dolayısıyla “erkeklik”ini tamamlayıcı, inşa edici rolünü sürdürmesi beklenir. Kadının bu bağlamda yaratacağı bir çatışma erkek tarafından bir tehdit olarak algılanır ve erkek şiddete başvurur. Yatıkevler’de bu bağlamda değerlendirilebilecek bazı konuşmalara şahit olmuştum. 51 yaşındaki emekli Murat Bey arkadaşlarıyla kahvehanede dertleşirken şöyle diyordu: “Akşam eve geldiğinde evinde olmayan, önüne yemek koymayan kadınlar var. Kadının sana vurmasına gerek yok, bunlar cinayet sebebi olabilir. Kadın öldüğünde erkek çok çaresiz kalır, zor yaşar. Kadın yaşar yine de, erkek ölse... Kadın sığar da, erkek her yere sığmaz. Oğlunun evine gitse gelini var, kızının evine gitse damadı var.” 59 yaşındaki emekli işçi Şakir Bey de arkadaşlarına karısı ölen bir tanıdığından bahsederken benzer bir şekilde “Kadınsız erkek olur mu? Erkek çürür gider... Ne yapsın bir başına, olmaz öyle şey!” diye söylenmişti.

Yatıkevler’de erkeklerin ‘kocalık’larını icra edebilmeleri ancak eşleriyle beraber söz konusu olabilmektedir. Bu bağlamda esas önemli olan kadının ataerkil ilişkiler içerisinde erkeğin kocalığa bağlı öznellik konumunu söylemeleriyle belirleyen hatta inşa eden bir konumda olmasıdır. Erkeğin ‘kocalık’larını sorunsuz yaşayabilmeleri onların eşleriyle olan karşılıklı ilişkilerindeki akışkanlığa ve bunu kesintisiz deneyimlemelerine bağlıdır. Fakat bunun her zaman böyle olmadığı, evlilik içi ilişkilerde şiddetin ön planda olmasından bellidir. Erkeğin kadına gösterdiği veya icra ettiği her şiddet vakası, bu ilişkilerdeki her bir kırılmanın göstergesidir⁶. Bu da, erkeklerin konuşmalarında şiddeti genel anlamda erkeklik iktidarının doğal bir parçası veya erkeklerin karılarına karşı edindikleri bir hakmışcasına bahsetmelerini açıklar ama bu aynı zamanda erkeklerin özel yaşamlarında eşlerine karşı icra ettikleri şiddet hakkında neden konuşmak istemediklerini ve buna belli bir mahremiyet kattıklarını da açıklar. Aslında bu erkekler açısından başlı başına bir paradokstur. Her ne kadar şiddeti erkekliklerinin doğal bir yanımı gibi algılasalar da, özel yaşamlarında eşlerine gösterdikleri şiddeti diğer erkeklere anlattıkları an, bu onların ev içindeki iktidarlarının ve hiyerarşinin çoğu zaman kırılmalarına uğradığını ortaya çıkarır. Toplumsal muhayyilede, kadının erkeğin söylediklerine

---

⁶ Farklı kültürlerde evlilik içi ilişkilerde şiddetin oynadığı roller hakkında farklı yorumlar için bkz. Harvey (1994) ve Toren (1994). Toren, Fijili çapraz kuzenler arasında yapılan evliliklerde, toplumsal bağlamda eşit sayılan çapraz kuzenlerin nasıl bir hiyerarşik ilişki içerisine girdiğini göstermektedir. Evlilik yoluyla hiyerarşik olmayan cinsel arzu, hiyerarşik ilişkilere uygun, şefkate dayalı sevgiye çevrilirken, evliliğin ilk yıllarında erkeğin kadına gösterdiği şiddet yoluyla da çapraz kuzenler birer eşe dönüştürülür, bu da aralarındaki hiyerarşik ilişkiyi pekiştirir. Harvey ise, Peru’nun And dağlarının güneyinde yaşayan köylüler hakkındaki araştırmasında, akrabalar arasındaki saygıya, güvene, hükme bağlı hiyerarşiyile, karı koca arasındaki çatışmalı ve uyumsuz hiyerarşi arasındaki karşıtlığı vurgular. Evlilik içi ilişkilerde cinsellik üreme için gereklidir ama bu da evliliği akrabalık ilişkileri açısından çatışmalı kılar. Bu nedenle, gelin olan kadın her ne kadar otoriter hiyerarşiye boyun eğse de hiçbir zaman tam anlamıyla bir akraba sayılmaz. Bu çatışmalı durum da erkeğin karısına daha fazla şiddet gösterebilmesine yol açmaktadır. Karısını akrabalarına uygun davranmadığı için suçlayabilmektedir. Şiddet yoluyla akrabalığa dayalı bu hiyerarşiyi karısına karşı kurmak istemekte, ama karısı buna direnebilmektedir.

uyan, ona boyun eğen, onu onaylayan birisi olduğu varsayılır, dışarıdakilere karşı ev içinde uyumlu bir aile portresi çizilir, gerçekte bu portrenin sürekli hasara uğrayabildiğinin ortaya çıkması istenmez. Şiddet toplumsal anlamda iktidara dahil edilse de, günlük ev yaşamında bu iktidarın ne kadar kırılğan olduğuna işaret eder.

Öteki veya Sözdeki Kadın ve Dışarıdaki Erkek

Yatıkevler’de kahvehanede görüştüğüm erkeklerin günlük yaşamlarındaki karşılıklı ilişkilerini ve erkeklik retoriğini oluşturan başlıca kurucu unsurlardan birisi ‘öteki kadın’ imgesidir. Bu kadın, erkeğin ev içi mahremiyetinin dışında yer alan, karısı dışındaki herhangi bir kadındır. Fakat bu kadın bir fantezi nesnesi olabileceği gibi, gerçekten erkeğin yaşamakta olduğu veya geçmişinde yaşadığı birisi de olabiliyordu. Erkeklerin söylemlerinde önemli olan, bu ‘öteki kadın’ın bir imge ve hatta metafor olarak erkekliklerinin inşasını tamamlayan bir mahiyete sahip olmasıydı. Erkeklerin kendi aralarında oluşturdukları erkeklik öznelliklerinin oluşumunu ve devamlılığını sağlayan ana etmenlerden birisiydi. Erkekler, deneyimlerini veya fantezilerini birbirlerine anlatarak, söylemleri dolayısıyla bunları ortak bir deneyim haline getiriyorlardı. ‘Öteki kadın’ imgesi üzerinden kendi aralarında anlattıkları fanteziler, anılar veya yaptıkları atışmalar onların öznellik sürecini tamamlayan süreçlerden birisiydi. Jackson’ın da (1996:26) belirttiği gibi öznellik sonuçta özneler arası, dolayısıyla deneyimler arası bir meseledir. Bir erkek, diğerlerinin söylemlerini ve görüşlerini paylaşarak, kendisine, “erkeklik”ine katarak yani öncelikle onların nesnesi haline gelerek, kendisi için bir özne oluyordu.

Yatıkevler’deki erkeklerin anlatılarında öteki kadın genelde gazinoda çalışan, konsomatris veya hayat kadınlarıydı. Bu kadınlar, anlatılarda anlatıcının nesnesi veya bir motif olarak yer alırken, erkekler ise içkili veya sarhoş durumda olabiliyorlardı. Sevgi kıraathanesinin müdavimlerinden olan 53 yaşındaki esnaf Tarık Bey arkadaşlarına evvelsi akşam yaşadığı komik bir olayı anlatıyordu: “Evvvelsi akşam Ebru’yu kaldığım yere götürdüm, karıya k..., sonra da kalktım gazinoya gittim, kafam iyiydi biliyon mu, yanımdaki arkadaşı (erkek) Ebru zannediyom hala. Sarılmaya kalktım, herif beni itti, bıyığımı gösterip ne yapıyorsun, bu bıyık, bıyık dedi, hiç sorma rezil oldum” diyerek diğer arkadaşlarıyla kahkaha atıyorlardı. Mahallenin kabadayısı Şahin Bey’in akrabalarından ve adamlarından olan 37 yaşındaki Fikret Bey de diğer arkadaşlarına gençliğinde ne yaptığından bahsederken şöyle diyordu: “Hadî, içkiden falan geçtim, onları saymıyorum bile. Gazinoya giderdim, yanımda oturan konsomatris kadınları masada oturtup, kumar oynamaya giderdim sonra gelip kazandığım paraları bu karılarla yerdim, onlarla s...” Çocuklarından beri arkadaş olan, 40’lı yaşlardaki biri polis olan Mehmet beyle, diğeri esnaf olan Cenk Bey kendi aralarında Mehmet Bey’in bir kadınla yaptığı çapkınlık hakkında konuşuyorlarken, Cenk Bey, Mehmet Beye “Sen karıyı s... arabanın deponun sallanması gerekirdi” diyor, diğeri de olayın normal geliştiğini, abartılacak bir durum olmadığını belirtiyordu. Sonra Mehmet Bey gittiği bir gazinodaki kadını anlatıyordu: “Gittiğim gazinoda bir Rus vardı. Geldi yanıma, sen beni o gece s..., ama beni unutmak dedi. Ben de ona, canım o gecelik aşkımız orada bitti dedim.” Cenk Bey de bunu onaylarcasına “Vallahi Mehmet sen öyle bir adamsın ki, karılar senin kapında sıraya girerler” diye vurguluyordu.

Yukarıdaki örneklerde görüldüğü gibi ‘öteki kadın’ a dair anlatılar, anılar veya fanteziler o ortamdaki erkekliklerin oluşumunda ve yeniden üretiminde kurucu bir rol oynarlar. Erkekler, kahvehane ortamında karşılıklı söylemleriyle birbirlerinin ‘erkeklik’lerine bağlı öznellik konumlarını yeniden inşa etmektedirler. Bunu da ‘öteki kadın’ karşısındaki tahakküm fantezilerini karşılıklı birer deneyim haline getirme yoluyla gerçekleştirirler. Erkeğin cinsel bağlamda kadın karşısında varsayılan sembolik tahakkümü, aynı şekilde kadının da erkek karşısında varsayılan sembolik tabiliği, bu fantezilerin ya da fantezi haline getirilen deneyimlerin ana iskeletini oluşturur.

Fakat, Yatıkevler’deki bazı erkeklerin ‘öteki kadın’la ilgili duyguları çelişkiliydi. Kimi zaman bu kadınların erkeklerin sevgilisi olabildiği ya da erkeklerin bu kadınları, duyguların bulunduğu bir ilişkinin içerisinde görmek istedikleri, hatta onları, mahremiyetlerinin bir parçası olarak kabul etmek istedikleri anlaşılmaktaydı. Çarşı kiraathanesinin müdavimlerinden olan beş erkek bir akşam beraber oturmuş, eski günleri yad ediyorlardı. Masadakilerden biri de 60 yaşlarındaki İsmail Bey’di. 50’li yaşlardaki Ahmet Bey, “Eskiden köye bir kadın gelirdi. Ortada oynardı. Herkes dokunamazdı. Delikanlı adamın kadınına dokunamazdın, alamazdın” diye söyleniyordu. İsmail Bey de bunun üzerine, “Eskinin o... bir başkaydı, şimdi öylemi! Adam üç-dört tane takıp getiriyor. Malı sanki!” diye cevap vermişti. Ahmet Bey, “Eskiden mertlik vardı. Arkadaşının k...öbürü k...Şimdi öyle mi! Kadının döneğinden değil, erkeğin döneğinden korkacaksın” diyerek söylenmesine devam etmişti. Diğer arkadaşları da “öyledir, öyledir” diye onun söylediklerini onaylamışlardı.

Erkeklerin üzerinde tahakkümünü kurabileceğini, istediği an cinsel hazlarını giderebileceğini, her zaman orada onu hazır beklediğini varsaydığı ‘öteki kadın’, sürecin içerisine erkeğin duyguları karışsa, erkek açısından karmaşık bir gerçekliğe bürünmektedir. Erkeğin öznelliğinin nesnesi durumundaki ‘öteki kadın’, erkeğin gözünde farklı bir boyuta kavuştuğu an, bu durum, o erkekle diğer erkekler arasında bir rekabete ve çatışmaya yol açabilmektedir. Tüm erkeklerin “malı” olduğu düşünülen kadın, bir erkek ona “sevgilisi” gibi bakmaya veya hissetmeye başladığı vakit sorun çıkmaktadır. Ortak deneyimin bir nesnesi durumundaki kadın, ona karşı duygusal hisler duyan erkek için bu konumda değildir; ‘öteki kadın’, kadını olmuştur artık. Erkeğin bu duygularını fiili olarak göstermesi gerekmez, içinde de yaşayabilir. Yukarıdaki örnekten yola çıkarak masadaki beş erkeğin en azından hayatlarının bir döneminde bu sıkıntıyı yaşadıkları söylenebilir. ‘Erkeklik’ini baki kılabilmek için diğer erkeklerin onayına ve ortaklığına mecburdur, bu ortaklığın vuku bulduğu ana noktalardan birisi de ‘öteki kadın’ imgesidir, bu imgeyi diğer erkeklerle paylaştığı için bu imgeye karşı duygusal bir şey hissetmemelidir. Fakat, hakikatte bu her zaman gerçekleşmez, erkek o kadına karşı hissettiği duygularıyla, ‘erkeklik’i arasında kalır; bu süreç kimi zaman yukarıdaki örnekte olduğu gibi dile getirilebilen sıkıntılara yol açar. Fakat, bu sıkıntılar görüldüğü gibi bir “delikanlılık” veya “mertlik” söylemiyle dönüştürülerek dışa vurulur. Bu “delikanlılık” söylemi, bir erkeğin ilişkisi olduğu ‘öteki kadın’la, onun arkadaşının ilişkiye girmemesi beklentisine dayanır. Fakat bu söylem bir paradoksu göstergesidir. ‘Öteki kadın’, o erkek için hem bir “fahişe”, hem de bir “sevgili” mahiyetine kavuşurken, diğer erkekler için hâlâ bir “fahişe”dir.

Sıkıntı da tam bu noktada ortaya çıkar, erkek bu ‘öteki kadın’ı başka bir gözle algılamaya başladığı andan itibaren, diğer erkeklerin fantezilerinde dahi olsa, paylaşmak istemez. Fakat bu isteksizliği açıkça erkek arkadaşlarına belirttiği an, arkadaşlarının da onu dışlaması riskini göze almak zorundadır. Bu dışlanma da, onun diğer arkadaşlarıyla karşılıklı olarak oluşturduğu ve sürdürdüğü öznellik oluşumunun aksamasına yol açar. Çoğu erkek bu riski göze alamaz ve bu erkekler arası ilişkilerin sürmesi adına bu kişisel sıkıntılar, yukarıda örnekte dile getirildiği gibi genel bir “delikanlılık” söylemi içerisinde kamufle edilir veya örtük olarak dile getirilir.

‘Öteki kadın’, bazen de bir metafor olarak erkeklerin kahvehanede oynadıkları oyunların bir parçasıdır. Onların oyun sırasındaki söylemlerinin bir veçhesidir. Oyun esnasında ilişkilerini karşılıklı olarak onun dolayımıyla kurmalarını sağlayan bir vasıta. İskambil oynadıkları bir sırada erkekler arasında şu tür diyaloglar geçebilmektedir: Çarşı Kiraathanesi’nde bir gün bir grup emekli erkek iskambil oynarlarken aralarından biri elindeki ‘kız’ kartını imleyerek “Kıza basamadık gitti” demişti. Arkadaşı da, “Basarsan kız olmaz” diyerek cevap vermişti. Diğer bir oynayan da “Ya beşliye ya da kıza basmalıydın” diyerek arkadaşını uyarıyordu. ‘Şansları’na da ‘öteki kadın’la özdeşleştirdiklerini az duymadım. “Benim şansım ...ne zaman vereceği belli olmuyor!” ve benzeri cümleleri sık sık duydum.

Görüldüğü gibi, ‘öteki kadın’ imgesi, gerek bir metafor ve fantezi, gerekse de yaşanan bir gerçeklik olarak, kahvehanede görüştüğüm erkeklerin kendi aralarında oluşturdukları ve devamını sağladıkları öznelliklerini sağlayan ana vasitalardan biridir.

Sonuç

Yatıkevler bağlamında ‘erkeklik’ öznelliklerinin oluşumuna baktığımızda şunu savlayabiliriz: Bir öznellik konumu en azından ikilidir, yani bir paylaşımı ve ortak bir deneyimi gerektirir. İnsan tek başına bir öznellik konumunu oluşturamaz. Oluşumunda ötekilere duyulan gereksinim onun ikircikli doğasını ortaya koyar. Varlığını sürdürmesi başkalarının onayına, paylaşımına ve yeniden üretmesine bağlıdır ama bu aynı zamanda ‘erkeklik’ öznelliklerinin ve bu öznelliklerin içerisinde oluştukları iktidarın çoğu zaman ‘ideal’ şekilde yaşanmamasının ve ne kadar kırılğan olduğunun ana göstergesidir. Çünkü günlük yaşamın kendisi ve ona bağlı olarak da deneyimin öznelerarası niteliği çatışmalıdır. Bu çatışmalar, öznelliklerin farklılaşmasına, farklı algılanmasına ve farklı tepkiler verilmesine yol açar, iktidar oyunlarında bunalımlara neden olur. Özellikle ‘erkeklikler’ söz konusu olduğunda bu farklılaşmanın ‘kadınlıklar’ üzerinden daha çok yaşandığını görüyoruz. ‘Erkeklikleri’ tamamladığı ve onlarla bir ikili oluşturduğu düşünülen ‘kadınlıklar’, gerek somut birer deneyim, gerekse de birer fantezi olarak erkekler açısından içerisine duyguların, kırgınlıkların, beklentilerin, cinselliğin ve şiddetin karıştığı karmaşık bir oluşum olmayı sürdürecektir.

Kaynakça

- BUTLER, Judith. (1990), **Gender Trouble – Feminism and The Subversion of Identity**, New York: Routledge.
- BUTLER, Judith. (1993), **Bodies That Matter – On The Discursive Limits of Sex**, New York: Routledge.
- FOUCAULT, Michel. (2005), **Özne ve İktidar**, (Çev: Işık Ergüden ve Osman Akinhay), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HARVEY, Penelope. (1994), “Domestic Violence in The Peruvian Andes”, **Sex and Violence – Issues in Representation and Experience**, (ed. P. Harvey ve P. Gow), London: Routledge, p.66-89.
- JACKSON, Michael. (1996), “Introduction – Phenomenology, Radical Empiricism and Anthropological Critique”, **Things As They Are – New Directions in Phenomenological Anthropology**, (ed. M. Jackson), Bloomington: Indiana University Press, p.1-50.
- LANCASTER, Roger N. (1994), **Life is Hard – Machismo, Danger and The Intimacy of Power in Nicaragua**, Berkeley: University of California Press.
- MANSFIELD, Nick. (2006), **Öznellik – Freud’dan Haraway’e Kendilik Kuramları**, (Çev: H. Çetinkaya ve R. Durmaz), İzmir: Ara-lık Yayınları.
- MOORE, Henrietta L. (1993), “The Differences Within and The Differences Between”, **Gendered Anthropology**, (ed. T. Del Valle), London: Routledge, p.193-204.
- MOORE, Henrietta L. (1994), **A Passion for Difference**, Indianapolis: Indiana University Press.
- MOORE, Henrietta L. (1999), “Whatever Happened to Women and Men? – Gender and Other Crises in Anthropology”, **Anthropological Theory Today**, (ed. H. L. Moore), Cambridge: Polity Press.
- TOREN, Christina. (1994), “Transforming Love – Representing Fijian Hierarchy”, **Sex and Violence – Issues in Representation and Experience**, (ed. P. Harvey ve P. Gow), London: Routledge, p.18-39.
- WADE, Peter. (1994), “Man The Hunter – Gender and Violence in Music and Drinking Contexts in Colombia.”, **Sex and Violence – Issues in Representation and Experience**, (ed. P. Harvey ve P. Gow), London: Routledge, p.115-137.
- WHITEHEAD, Stephen M. (2002), **Men and Masculinities**, Cambridge: Polity Press.